

Regionálny výskum z prostredia mládeže z rómskych komunít

Záverečná správa z výskumu

OBSAH

1 POPIS VÝSKUMNÉHO PROBLÉMU	1
2 CIELE A HYPOTÉZY PROJEKTU	2
3 PREDMET VÝSKUMU	4
4 VÝSKUMNÝ POSTUP	4
4.1 Výber vzorky	4
4.2 Metóda	7
5 VÝSKUMNÉ ZISTENIA	8
5.1 Potreby a očakávania rómskej mládeže v oblasti trávenia voľného času a občianskej participácie	8
5.2 Vplyv typu sídla a jeho občianskej a kultúrnej infraštruktúry na potreby a očakávania rómskej mládeže	12
5.3 Skúsenosti so zapájaním sa do organizovaných záujmových a voľnočasových aktivít	13
5.4 Podmienky a prekážky pri nadobúdaní skúseností s vnútrokupinovou kooperáciou a samoorganizáciou	19
6 ZÁVERY	23
LITERATÚRA	27

Výskumná správa pozostáva z piatich častí: z popisu výskumného problému, cieľov výskumu, z priblíženia hypotéz výskumu, predmetu výskumu a výskumného postupu a výskumných zistení. Kapitola Výskumné zistenia je rozčlenená podľa hlavných výskumných tém na štyri samostatné kapitoly. Táto verzia výskumnej správy nie je vhodná na zverejnenie, pretože v nej uvádzame pôvodné názvy sídiel, a táto skutočnosť by mohla, osobitne v prípade menších obcí, viesť k identifikácii účastníkov výskumu a porušenia prísľubu anonymity, ktorý sme sa zaviazali dodržať.

1. Popis výskumného problému

Deti a mládež z priestorovo segregovaných¹ rómskych osídlení predstavujú skupinu, ktorá je dlhodobou ohrozená chudobou a sociálnym vylúčením.

Odborné publikácie, správy z výskumov, ale aj politické dokumenty² hovoria o ich viacnásobnom znevýhodnení. Na rôzne podoby sociálneho vylúčenia obyvateľov rómskych osídlení poukazujú Džambazovič a Jurásková (2002). Títo autori hovoria napríklad o ekonomickom vylúčení obyvateľov rómskych osídlení, ďalej o kultúrnom, symbolickom vylúčení a vylúčení z primeraného štandardu bývania.

Samotná priestorová segregácia je veľkou prekážkou v prístupe k materiálnym, kultúrnym a sociálnym zdrojom a je považovaná za jeden z najvýznamnejších aspektov sociálneho vylúčenia. Napriek tomu nie je veľa výskumov, ktoré sa zameriavajú na životné podmienky v priestorovo segregovaných osadách a v súčasnosti vieme len málo o podmienkach, resp. podpore aktivizmu a budovaní ľudských zdrojov v nich.

Zároveň máme málo informácií o možnostiach trávenia voľného času pre deti a mládež z rómskych osád. Informácie o potrebách, hodnotách a záujmoch rómskej mládeže, a o spôsoboch a možnostiach využívania voľného času rómskou mládežou žijúcou v sociálne vylúčených osídleniach, považujeme za základný predpoklad pre adresné a efektívne nastavovanie mládežníckych politík (lokálnych, regionálnych i národných), a zároveň pre prípravu a realizáciu adresných programov.

¹ V súvislosti z označovaním rómskych osídlení, resp. komunít existuje istá pojmová nejednotnosť. Pre náš výskum sme zvolili označenia, ktoré sú dostatočne ujasnené a obsahovo jednoznačné.

² Napr. DŽAMBAZOVIČ - JURÁSKOVÁ 2002; FILADELFIOVÁ- GERBERY – ŠKOBLA 2006; Chudoba Rómov... 2002; *Strednodobá koncepcia* 2008

Na základe tejto skutočnosti sme formulovali základný cieľ a špecifické ciele nášho výskumného projektu. Pre zameranie nášho výskumu boli dôležité aj skúsenosti z praxe pomáhajúcich profesionálov a rómskych aktivistov. Tie naznačujú, že v segregovaných rómskych osadách

- stagnuje resp. klesá počet potenciálnych aktivistov/ aktivistiek (mladých a mládežníckych vedúcich) pracujúcich v prospech vlastných komunit
- chýba dôvera vo vlastné schopnosti (napr. vedieť identifikovať problém, navrhovať možnosti riešenia, podieľať sa na riešení problémov)
- sú obmedzené kontakty s rovesníckymi skupinami z majoritnej spoločnosti
- je nízka informovanosť, príp. neschopnosť efektívne využívať ponúkané možnosti mládežníckych aktivít a programov
- prehlbuje sa pasivita, rastie nezáujem o veci verejné, nízka angažovanosť,
- dochádza k postupnej strate kľúčových kompetencií, životných a sociálnych zručností.

2 Ciele a hypotézy projektu

Základným cieľom projektu bolo prostredníctvom výskumu realizovaného vo vybraných mestských a vidieckych sídlach Banskobystrického kraja prispieť k lepšiemu poznaniu potrieb mládeže z rómskych komunit a jej možností aktívne ovplyvňovať podmienky svojho života . Takto získané poznatky mali vytvoriť argumentačný materiál použiteľný pre implementáciu zistení do miestnych, regionálnych politík / stratégií a zvýšenie adresnosti a efektívnosti programov, aktivít pre rómsku mládež. Materiál by mal byť aj sprístupnený aj ďalším subjektom, ako sú zástupcovia organizácií a zariadení pracujúcich s rómskou mládežou, alebo v jej prospech na úrovni Banskobystrického kraja.

Špecifickými cieľmi projektu bolo

- rozšíriť existujúcu databázu výskumných údajov o výstupy / informácie týkajúce sa mládeže z rómskych komunit
- vytvoriť pracovnú skupinu z ľudí, ktorí pracujú s rómskou mládežou – zapojiť ich do procesu prípravy scenára

- rozšíriť poznatky, zručnosti a vedomosti v oblasti moderovania fókusových skupín u facilitátorov / facilitátoriek
- cez metódu fókusových skupín zistiť na vybranej vzorke respondentov a respondentiek aké sú ich potreby, záujmy, taktiež zistiť ich očakávania, postoje, hodnoty, akým spôsobom trávia voľný čas a aké majú možnosti a pod.
- preskúmať rozdiely v podmienkach a očakávaniach rómskej mládeže žijúcej v mestských a vidieckych sídlach

Vzhľadom na nedostatok informácií o skúmanej téme sme si v súlade so stanovenými cieľmi, vytvorili kombináciu testovacích a exploračných hypotéz.

Exploračné hypotézy:

1: Aké sú potreby a očakávania rómskej mládeže v oblasti trávenia voľného času a občianskej participácie?

2: Líšia sa tieto potreby a očakávania kvalitatívne (svojím charakterom) v závislosti od typu sídla (jeho občianskej a kultúrnej infraštruktúry)? Ako odrážajú potreby a očakávania rómskej mládeže podmienky obce, v ktorej žijú?

3: Aké podmienky podporujú nadobúdanie skúseností mladých ľudí so zapájaním sa do organizovania záujmových a voľnočasových aktivít?

4: Aké podmienky podporujú nadobúdanie skúseností mladých ľudí so zapájaním sa do občianskeho života, osobitne so samoorganizáciou?

5: Existujú nejaké prekážky pre vnútro- skupinovú kooperáciu rómskej mládeže? Ak áno, aké?

Testovacie hypotézy:

Hypotéza č 6: V meste žijúca rómska mládež bude mať väčšie očakávania a nároky v oblasti záujmovej činnosti a voľného času ako mládež žijúca na vidieku a bude vedieť lepšie konkretizovať svoje potreby.

Hypotéza č. 7: V meste žijúca rómska mládež bude otvorenejšie hovoriť o bariérach pri trávení voľného času a pri občianskej participácii ako vidiecka rómska mládež a bude kritickejšia k prekážkam, ktorým pri tom čelí.

Hypotéza č. 8: Rómska mládež s vyšším ako základným vzdelaním bude mať väčšie očakávania a nároky v oblasti záujmovej činnosti a voľného času ako rómska mládež so základným a neukončeným základným vzdelaním a bude vedieť lepšie konkretizovať svoje potreby.

Hypotéza č. 9: Rómska mládež s vyšším ako základným vzdelaním bude otvorenejšie hovoriť o bariérach pri trávení voľného času a pri občianskej participácii ako rómska mládež so základným a neukončeným základným vzdelaním a bude kritickejšia k prekážkam, ktorým pri tom čelí.

Hypotéza č. 10: medzi mestskou a vidieckou rómskou mládežou nebudú rozdiely v miere zapájania sa do občianskeho/lokálneho politického života.

3 Predmet výskumu

Predmet výskum pokrýva tri okruhy otázok:

- hodnotové orientácie rómskej mládeže (postoje, potreby, očakávania) najmä v oblasti záujmovej činnosti a voľného času, vrátane praktických zručností a skúsenosti
- zapojenie rómskej mládeže do spoločenského života v obci
- objektívne možnosti pre záujmovú činnosť a občiansku participáciu v mestských a vidieckych sídlach vo všeobecnosti (charakter kultúrnej a športovej „infraštruktúry“/vybavenosti a obce a podmienky jej využívania).

Pre realizáciu výskumu bol zvolený Banskobystrický kraj, ako jeden z troch regiónov s početnými rómskymi komunitami, a taktiež aj z dôvodu prevažujúcej regionálnej pôsobnosti združenia koordinujúceho projekt.

Koncept fókusového scenára spracovaný expertkami bol komunikovaný / pripomienkovaný v rámci pracovnej skupiny zloženej zo zástupcov a zástupkýň mimovládnych organizácií z daného teritória, pracujúcich s rómskou mládežou alebo v jej prospech.

V rámci kraja boli vybrané lokality, kde sa nachádzajú početnejšie rómske koncentrácie. Ich výber bol podriadený požiadavke zodpovedať na položené výskumné otázky. Spôsob ich výberu opisujeme v nasledujúcej časti správy.

4 Výskumný postup

Objektom výskumu je vo všeobecnej formulácii mládež z rómskych komunít Banskobystrického kraja vo veku od 13 do 30 rokov žijúca v separovaných a segregovaných komunitách a osídleniach v mestách a na vidieku.³

Zvolená hlavná metóda skúmania (fókusové skupiny) ďalej zužuje objekt výskumu na diskusné skupiny zložené z predstaviteľov rómskej mládeže z vybraných sídiel, ktoré sú dostatočne rôznorodé z hľadiska vzdelania, veku a rodu, aby zaistili, že názory, predstavené v diskusných skupinách, budú dostatočne rôznorodé a budú zachytávať existujúce skúsenosti rómskej mládeže.

4.1 Výber vzorky

Pri výbere obcí a rómskych komunít sme vychádzali z existujúcich sociografických mapovaní a z nich vytvorených typológií rómskeho osídlenia. Naším základným zdrojom bola databáza výsledkov Sociografického mapovania rómskych komunít v SR, publikovaná v Atlase rómskych komunít na Slovensku.⁴ Zohľadňovali sme tiež existujúcu variabilitu sídelných podmienok rómskych komunít a *polohu rómskeho osídlenia v obci, keďže najkritickejšie podmienky sú v separovaných a segregovaných rómskych osídleniach.*

Tabuľka 1 Vybrané obce podľa veľkostných typov, vzdialenosti od centra a typu rómskej komunity

Pseudo – názov Obce / mestá	Typ	okres	Počet obyvateľov obce (k 31.12. 2008)	Počet Rómov v obci (k r. 2004)	Poloha/počet osídlenia/osídlení	Vzdialenosť obce od okresného mesta
Vetvičková	Obec	B. Bystrica	356	50 - 149	Separované (1) Segregované(1)	Do 9,99 km
Ihličnatá	Obec	B. Bystrica	3 197	150 - 299	Segregované (1)	Do 9,99 km
Kvietková	Obec	Brezno	5 185	525	Segregované (1)	Do 9,99 km

³ Pri definovaní pojmov sme vychádzali zo Sociografického mapovania, v ktorom segregované osídlenia sú sídla mimo obce/mesta alebo oddelené bariérou. Separované osídlenia sú koncentrácie v obci, alebo na jej okraji. Za rómske osídlenie bolo považované „... zoskupenie minimálne troch domov obývaných rómskou populáciou.“

⁴ Ako je známe, ide o najkomplexnejšiu databázu údajov o rómskych osídleniach na Slovensku. Vzhľadom k potrebe aktualizácie týchto údajov sme telefonicky kontaktovali obecné úrady vo vybraných obciach.

					Separované (2)	
Smreková	Obec	Brezno	1 530	300 - 499	Separované (2)	30 km a viac
Hruškovo	Mesto	Zvolen	43 000	Nad 1000	Segregované (2) Separované (1)	Okres – do 9,99 km
Jablkovo	Mesto	Rimavská Sobota	24 249	Nad 1000	Segregované (1)	Okres -do 9,99 km
Drevnatá	Obec	Rimavská Sobota	618	300 - 499	Segregované (1)	30 km a viac
Borovicová	Obec	Lučenec	1 021	300 – 499	Separované (1)	10 – 19,99 km
Broskyňovo	Mesto	Revúca	12 916	Nad 1000	Segregované (2)	Okresné mesto
Listnatá	Obec	Revúca	1 103	300 - 499	Segregované (1)	10 – 19,99 km

Vo vybraných okresoch Banská Bystrica, Brezno, Zvolen, Lučenec, Revúca a Rimavská Sobota sme vybrali jedno, resp. dve sídla reprezentujúce odlišné typy sídelných a životných podmienok: sídliskové (mestské) koncentrácie, t.j. separované komunity a rómske osídlenia v obciach a na vidieku t.j. segregované komunity. Vo vzorke máme tri sídla mestského typu a 7 sídiel vidieckeho typu. Pri vidieckych sídlach sme zohľadňovali aj vzdialenosť od okresného mesta, resp. sídla so službami v oblasti vzdelávania, športu a kultúry a voľného času vôbec.

Ďalej sme pri výbere zohľadňovali vekovú štruktúru obyvateľstva obce, index vzdelania obyvateľstva obce, mieru evidovanej nezamestnanosti, technické vybavenie a počet obyvateľov rómskeho osídlenia. Všetky tieto údaje sme získali z verejne dostupných štatistických zdrojov. Výslednú vzorku vybraných obcí zobrazuje tabuľka č. 1., v ktorej sú uvádzané pseudo - názvy obcí a miest za účelom dodržania anonymity.

V druhej fáze prípravy výskumu sme telefonicky kontaktovali zástupcov obce a zisťovali ponuku voľno-časových aktivít a iných sociálnych služieb v obci v rámci občianskej vybavenosti. Dôležité bolo zaistiť, aby sme vo vzorke mali aj také lokality, kde pôsobia občianske združenia, ktoré vykonávajú rôznorodé aktivity pre rómsku mládež.

Týmito lokalitami sú Ihličnatá, Kvietková, Hruškovo, a Smreková. Takmer všetky organizácie pracujú v komunitných centrách, alebo v zriadených súkromných centrách voľného času.

Pri výbere samotných účastníkov fókusových skupín sme vychádzali jednak zo stanovených kritérií (miesto bydliska, vek) a zároveň z odporúčaní sprostredkovateľov oslovených priamo v obciach, prípadne v rómskych sídlach (terénni sociálni pracovníci, zástupcovia základných škôl, zástupcovia obecných úradov, rómski aktivisti). Našimi požiadavkami bolo, aby každá skupina bola rodovo zmiešaná, účastníci boli vo veku od 13 do 25 rokov a aby ich počet nepresiahol desať. Stanovený vekový interval nebol vo všetkých skupinách externými spoluorganizátormi dodržaný a v niektorých prípadoch boli účastníkmi aj mladšie deti (takmer všetci účastníci FG Listnatá), resp. nepravidelne aj staršia mládež (FG Drevnatá, FG Ihličnatá). Medzi ďalšie výberové podmienky patrila požiadavka, aby účastníci výskumu boli čo najviac rôznorodí v oblasti vzdelania, pracovných skúseností, rodinnej situácie a skúseností s občianskou participáciou.

Až na rodovú vyváženosť tieto požiadavky neboli vždy splnené. Väčšinou to bolo z objektívnych dôvodov: ani v jednom sídle sa nepodarilo dostať do fókusovej skupiny mladého človeka, ktorý už pracuje a ani jeden účastník nebol členom rómskej mimovládnej organizácie či záujmového združenia. V niektorých prípadoch však zodpovednosť za rovnorodosť účastníkov majú samotní terénni spolupracovníci. V jednej obci (FG Ihličnatá) takmer všetci účastníci boli členmi (rómskeho) folklórneho súboru fungujúceho pri občianskom združení. V inom prípade (FG Broskyňovo) boli všetci účastníci žiakmi miestnej špeciálnej školy. Ako sa však ukázalo, táto príslušnosť neznižovala variabilitu názorov a postojov prejavovaných v tejto fókusovej skupine. Takisto nezmenšovala schopnosť účastníkov tvorivo rozohrávať diskutované modelové situácie a využiť priestor fókusovej skupiny pre vlastnú zábavu.

4.2 Metóda

Metódu fókusových skupín sme si zvolili ako primeranú k cieľom výskumu. Táto metóda poskytuje dostatočný priestor na zisťovanie nových skutočností. Na druhej strane kladie pomerne vysoké nároky na osobu moderátora skupiny. Keďže zámerom projektu bolo zapojiť do výskumu samotných rómskych lídrov, ktorí nie sú profesionálnymi výskumníkmi, bol zvolený scenár diskusií o modelových situáciách, ktorý je realizačne menej náročný ako priama stimulácia debaty o osobných skúsenostiach účastníkov výskumu.

Prvé tri modelové situácie (pozri Príloha č.1 tejto správy) stimulujú vyjadrovanie preferencií mladých ľudí ohľadne trávenia voľného času. Diskusia o druhej modelovej situácii (príbeh Dominika, ktorý sa prisťahuje do obce a má záujem o pravidelný tréning hip-hopu a výtvarný krúžok) zároveň zisťuje predstavy mladých ľudí o rozhodovacích právomociach a deľbe zodpovedností v oblasti vytvárania príležitostí pre športové a kultúrne aktivity v mieste ich bydliska. Diskusia o tretej modelovej situácii (úloha zostaviť organizačný tím pre založenie klubu mládeže a program pre tento klub), má taktiež dve funkcie a okrem predstáv o ideálnej skladbe klubových aktivít súčasne zisťuje organizačnú kapacitu účastníkov fókusovej skupiny a ich vôľu spolupracovať.

Štvrtá modelová situácia, presnejšie diskusia o dôvodoch, pre ktoré rómska mládež môže strácať záujem o pravidelnú záujmovú činnosť mala pomôcť identifikovať bariéry systematickej práce s mladými ľuďmi.

V rámci prípravy výskumu sa budúci moderátori fókusových skupín zúčastnili jednodňového školenia, ktorého cieľom bolo predstaviť im a vysvetliť pravidlá skupinového rozhovoru, oboznámiť ich s cieľmi výskumu, so scenárom fókusovej diskusie a s požiadavkami na očakávané výstupy. Súčasťou školenia bola aj ich príprava na komunikáciu s vekovo špecifickou cieľovou skupinou. Táto posledná časť prípravy sa ukázala ako nie celkom dostatočná. Hoci všetci moderátori boli absolventmi moderátorského výcviku a rôznych tréningov vedenia diskusií, získané zručnosti neboli v plnej miere aplikovateľné pri komunikácii s dospelujúcou mládežou. Mladí ľudia v niektorých debatných skupinách poňali fókusovú debatu ako príležitosť pre spontánnu zábavu a tejto príležitosti podriaďovali meritórny obsah diskusie. Ukázalo sa, že moderátori nemali dostatočné zručnosti na to, aby v každej situácii prevzali vedenie fókusovej skupiny a určovali smer debaty. Na druhej strane pevnejšie usmerňovanie fókusovej skupiny v niektorých prípadoch vyústilo do scenára, ktorý sa približoval viac štandardizovanému dotazníkovému zisťovaniu než otvorenému kvalitatívnemu zisťovaniu. V takýchto prípadoch účastníci často len vyjadrovali súhlas alebo nesúhlas s možnými riešeniami, ktoré im predstrel moderátor či moderátorka, čo znižovalo možnosť získať prípadne aj také poznatky o záujmoch a potrebách reprezentantov rómskej mládeže, ktoré moderátor nedokázal predvídať.

Túto reflexiu vplyvu moderátorov na kvalitu získaného materiálu umožňuje aj fakt, že priebeh fókusových skupín bol digitálne zaznamenávaný a zvukové nahrávky boli doslovne prepísané. Expertný tím, ktorý záznamy analyzovali, mali okrem prepisu k dispozícii aj originálnu nahrávku fókusovej skupiny. Základná analýza obsahu sa uskutočnila v programe pre analýzu dát ATLAS- u. Tento program dovoľuje systematicky evidovať spoločné témy a súvislosti medzi segmentmi údajov. Semi-analytickým podporným produktom bol informačný hárok fókusovej skupiny, ktorý obsahoval zhrnutie najdôležitejších informácií k jednotlivým témam a citácie najdôležitejších výrokov. (viď príloha 2).

K záverečnej analýze prispelo rovnako hodnotiace stretnutie moderátorov a moderátoriek, ktoré poskytlo detailnejšiu spätnú väzbu popisom detailného priebehu stretnutí s účastníkmi a účastníčkami fókusových skupín.

5 Výskumné zistenia

Zistenia výskumu predstavujeme v členení podľa kľúčových tém a hlavných hypotéz projektu. Tieto, ktoré štrukturovali aj priebeh fókusových skupín.

5.1 Potreby a očakávania rómskej mládeže v oblasti trávenia voľného času a občianskej participácie

Potreby a očakávania v oblasti trávenia voľného času a občianskej participácie boli zisťované prostredníctvom modelovej úlohy vymyslieť týždňový program pre príbuzných vo veku 8 a 15 rokov, ktorí prišli prázdninovať do danej obce.

Väčšina účastníkov, bez ohľadu na typ obce, v ktorej žili, nemala problém prichádzať s nápadmi na spôsoby ako by mohli tráviť so svojimi príbuznými voľný čas. V tejto oblasti prejavili dostatok imaginácie aj mladí ľudia z obcí, ktorým chýba základná infraštruktúra pre športové či kultúrne aktivity. Vo všetkých fókusových skupinách účastníci vymenovali pozoruhodne rozsiahly počet činností, ktoré by mohli robiť so svojimi vrstovníkmi: od športových činností a výletov do okolia, cez návštevu kultúrnych pamiatok a podujatí, nákupných centier, kaviarní či krčiem po zábavu či domáce práce v domácnosti svojich rodičov. Nechýbala ani návšteva cintorína; tento návrh (FG Broskyňovo) spočiatku vyvolal smiech ale účastníčka č. 2 ho dobre zdôvodnila – príbuzným treba ukázať hroby spoločných predkov, „ukázať blízkych, rodinu“, ktorú nepoznali.

Dôležitým zistením je, že významná časť navrhovaných činností mala individuálny, resp. individuálne organizovaný charakter. Vymenúvané aktivity sčasti záviseli od prírodného reliéfu a kultúrno-historického profilu sídla a jeho okolia a sčasti sa odohrávali v priestoroch rodičovskej domácností a predpokladali jej určité technické vybavenie (DVD prehrávač, playstation, televízor) pre trávenie voľného času. Môžeme predpokladať, že táto domáca infraštruktúra je nielen dokladom statusových aspirácií rómskych domácností (to jest nelíšiť sa vo vybavení domácnosti od úrovni predpokladaného slovenského štandardu) ale aj adaptačnej schopnosti domácnosti na nedostatok príležitostí v obci. Potvrďuje to fakt, že v obciach, ktoré majú objektívne chudobnejšiu infraštruktúru pre voľný čas, prevažovali návrhy na individuálne trávenie voľného času a využívanie možností, ktoré poskytuje rodičovská domácnosť⁵. Medzi typické návrhy aktivít tohto druhu patrí napríklad hra na playstation (*„mám doma 150 hier na playko“* FG Jablkovo) a zapájanie sa do diskusných fór na internete (účasť na pokeci). Tieto návrhy odznievali vo väčšine fókusových skupín, vrátane malých obcí (Internet nebol spomenutý len vo FG Vetvičková a FG Listnatá). Internet je dostupný na viacerých miestach: vo FG Ihličnatá majú niektorí účastníci internet doma a ostatní ho navštevujú *„dakto v škole a dakto v herni alebo v miestnej knižnici“*. To naznačuje, že mladí Rómovia si napriek mnohým prekážkam a depriváciám prostredia, v ktorom vyrastajú, dokážu nájsť cestu k dôležitému civilizačnému nástroju akým je internet.

K bežne spomínaným individuálnym aktivitám, ktorými sa rómska mládež neodlišuje od mládeže vôbec patrí pozeranie rozprávok z DVD (čiže viac než pozeranie televízie), bicyklovanie a korčuľovanie (Nebolo spomínané len v Listnatej a vo Vetvičkovej) . Tieto športové aktivity sú náročné na určitý výstroj, no diskusie až na jeden prípad (*„korčuľovali by sme sa, ale nemáme korčule“*) nenaznačovali, že by bol tento výstroj pre deti nedostupný. To, že deti nehovorili o takýchto prekážkach, neindikuje, že je situácia „v norme“. Môže to môcť vyplývať z toho, že im nie je príjemné takéto veci priznávať.

K individuálnym aktivitám v rámci rodičovskej domácností patril aj rad činností, ktoré patria k bežným súčasťami stretávania sa dospelých, teda k situácii „mať hostí“, prípadne „byť na návšteve u príbuzných“. Deti tu navrhovali aktivity ako „niečo im navariť“, „rozprávať sa o rodine“, ísť spolu nakupovať, prípadne ich zapojiť do nejakej domácej práce.

⁵ Možnosti domácnosti si však netreba idealizovať. Väčšina mladých žije vo viacgeneračných domácnostiach a ich bytové podmienky neumožňujú venovať sa doma takým typickým mládežníckym aktivitám ako hudba a tanec. Nie len pre nedostatok miesta ale aj preto, že by rušili starších a malé deti. Toto obmedzenie spomínali napr. vo FG Vetvičková .

Niektoré deti (Jablkovo) poňali návštevu aj ako príležitosť pre spochybnenie predsudkov, ktoré sa spájajú s ich lokalitou:

„lebo každý si myslí že sme všetci na tom to sídlisku špiny, potom by som s ňou išla na zmrzlinu a veľa by sme sa rozprávali o rodine.“ (FG Jablkovo)

Účastníci viacerých fókusových skupín však hovorili aj o obmedzeniach tráveníach voľného času. Základným obmedzením vo viacerých obciach sú chýbajúce ihriská a klubové priestory. Najextrémnejším príkladom nedostatočnej infraštruktúry je Vetvičková, kde sa väčšina voľno-časových aktivít odohráva „na ceste“, t.j. na komunikácii tretej triedy, ktorá je pravdepodobne jedinou plochou s upraveným povrchom. Na ceste sa hrá futbal, volejbal a ďalšie loptové hry a na ceste sa aj tancuje. Keďže v obci nie je funkčný kultúrny dom a telocvičňa, všetky aktivity, o ktoré by mladí ľudia mali záujem (kulturistika, tanec a pod.) robia doma alebo chodia do inej obce. Uvedomujú si, že v iných obciach „sa deje niečo každý piatok a každý mesiac“. V tejto obci bola zrušená základná škola, čím sa stratila inštitucionálna základňa pre organizované kultúrne, vzdelávacie a športové aktivity. Na chýbajúcu infraštruktúru pre aktivity voľného času sa sťažovali aj účastníci FG v Smrekovej, v ktorom pôsobí okrem základnej školy a špeciálnej základnej školy aj komunitné centrum. Podľa detí je ponuka organizovaných aktivít veľmi obmedzená a niektorí usudzujú, že „tu sa nedá nikde zobrať“. Školské ihrisko je deťom v tejto obci prístupné len za poplatok.

Smreková nie je jediná obec, v ktorej sa na fókusovej skupine diskutoval fakt, že miestne nové multifunkčné ihrisko je spoplatnené. Na podobnú prax poukazovali deti aj v ďalších obciach. Napr. v Listnatej, kde sa už buduje druhé multifunkčné ihrisko bližšie k osade, vyberajú 50 centov za každé dieťa za popoludnie. V Smrekovej ale aj v ďalších obciach rómska mládež využíva na šport (spomínali pozemný hokej, volejbal, vybíjaná, futbal) blízku lúku alebo cestu.

Viacere návrhy sa týkali výletov do prírody (aj praktických: ťahať drevo), či návštevy rôznych kultúrnych pamiatok.. (deti sa prejavovali ako znalci prostredia) či susedných obcí či už pre ich pozoruhodnosti alebo pozrieť sa „ako tam žijú Rómovia“ (Vetvičková). Vyskytovali sa aj návrhy tzv. „nakupovania pre radosť“, resp. prechádzania sa po nákupných centrách v blízkom väčšom meste.

Návšteva iných obcí bola navrhovaná nielen mládežou z obce bez voľnočasovej infraštruktúry (FG Vetvičková) či s nedostatočnými príležitosťami (FG Drevnatá) ale aj obyvateľmi okresného mesta (FG Jablkovo). Deti z tejto fókusovej skupiny, obyvatelia segregovaného

sídliska Pistáciová, považovali dve obce (Papradie a Šalviová) za bohatšie na aktivity (diskotéky) a infraštruktúru pre šport (plaváreň).

Tabuľka 2 Vybavenosť obcí infraštruktúrou pre voľný čas a pohľad mladých Rómov na možnosti trávenia voľného času

Názov obce	Sídlo	Vybavenosť obce infraštruktúrou pre voľný čas	Pestrosť príležitostí VČ z pohľadu mladých Rómov	Indikovaná zodpovednosť za infraštruktúru voľného času
Vetvičková	O	Nie	Individuálna a skupinová zábava „na ceste“	Nik nemá moc/zdroje a ani vôľu
Ihličnatá	M	Áno	Pestré aktivity všetkých druhov	Riaditeľka Kultúrneho domu
Kvietková	O	čiastočne	Pestré aktivity všetkých druhov, aj príroda	Starosta, obecný úrad, škola, KC, „sociálka“
Smreková	O	čiastočne	Nie	<i>Téma nebola otvorená</i>
Hruškovo	M	Áno	Pestré aktivity všetkých druhov	Primátor, riaditeľ školy, triedny učiteľ, učiteľ telocviku, petície občanov
Jablkovo	M	Nie príslušná časť obce	Rôzne individuálne organizované + išli by do iných obcí	Riaditeľ školy a rodičia („môj otec všetko podpisuje“)
Drevnatá	O	čiastočne	Individuálna zábava vrátane nakupovania a krčmy: nič im nechýba	Starosta, riaditeľ školy, učiteľia
Borovicová	O	Nie	Rôzne individuálne, žiadne organizované	Starosta a „bieli“ – Cigánov sa nespýtajú
Broskyňovo	M	Áno	Rôzne individuálne,	Primátor, riaditeľka školy, zástupkyňa, triedny učiteľ
Listnatá	O	Čiastočne, ihrisko za poplatok	aj spontánne organizované hry, aj kolektívne	Starosta, riaditeľka školy, vajda

Žiadne organizované aktivity nie sú podľa účastníkov fókusových skupín dostupné v piatich z deviatich skúmaných sídiel: v Jablkove (resp. v jej segregovanej časti Pistáciová), v Borovicovej, Drevnatej, Smrekovej⁶ a ani v Broskyňove (tu sa účastníci fókusovej skupiny vyjadrili „*toto je malé mesto, tu nič nie je*“.) V obciach, v ktorých ešte funguje základná škola, je táto zväčša organizačným centrom rôznorodých krúžkových aktivít. Tie sú však dostupné len žiakom školy. Aj tam, kde sú centrá voľného času, sa vyžaduje, aby návštevníci riadne zapísaní do krúžkov (a platili za krúžky alebo predložili žiadosť o možnosť bezplatnej návštevy s doloženým potvrdením o poberaní dávok v hmotnej núdzi. Nepravidelné, ad hoc návštevy krúžkov nie sú v CVČ vítané.

Medzi vymenovanými aktivitami vo viacerých fókusových skupinách bola návšteva krčmy (aj s nevinným cieľom „na malinovku“), pitie alkoholu („*Tu vo Vetvičkovej sa bez alkoholu nič nejde*“), a tiež sex (napr. v Broskyňove sa účastníci navzájom naťahovali a pripisovali si tento záujem aj dištancovali sa od neho). V niektorých momentoch nebolo jasné, či sa účastníci nesnažia predovšetkým provokovať moderátora a moderátorku a či sa navzájom nepretekajú v najpovážlivejších návrhoch ako tráviť voľný čas s modelovým bratrancom a sesternicou či ako sa zbaviť toho z nich, ktorého považujú skôr za príťaž (zverenú opateru). Aj keď sa záznamy podobných situácií nemôžu stať zdrojom pre objektívne poznanie potrieb rómskej mládeže v danom sídle, možno ich považovať za dokument vtipu, imaginácie a improvizáčnej schopnosti miestnych mladých ľudí, vďaka ktorej môžu aj z malého podnetu vyťažiť maximum pre situačnú zábavu. Týmto malým podnetom však môže byť aj vyjadrovacia nešikovnosť moderátora⁷, v dôsledku ktorej môže stratiť kontrolu nad komunikačnou situáciou. Aj preto podľa nás práca s mládežou vyžaduje iný, dôkladnejší výcvik a prípravu. Jeho súčasťou by okrem meritórnych zručností na vedenie záujmovej aktivity mal byť dôkladný psychologický výcvik a taktiež výcvik tvorivosti a (hereckej) improvizácie.

⁶ Účastníci FG Smreková nevedeli odpovedať na otázky týkajúce sa existujúcich voľnočasových aktivít (krúžky, športy atď.) v obci. V debate o prvej modelovej situácii tvrdili, že „*tu sa už nedá nikde zobrať*.“ Až neskôr jeden účastník spomenul „centrum“ (mal na mysli komunitné centrum) ako možnosť pre trávenie voľného času, no nepovedal aké aktivity sa v centre ponúkajú. Ďalšia účastníčka spomenula, že sa v centre tancuje. V závere FG hovorili o nedostatočnom vybavení/zariadení v centre, niektorí centrum navštevujú kvôli hudobným nástrojom. Podľa našich zistení komunitné centrum v obci ponúka voľnočasové aktivity, ktoré navštevujú výlučne rómske deti, no jeho vybavenie je opotrebované – to obmedzuje aj činnosť centra. Napriek tomu, že v obci je ihrisko, účastníci sa vyjadrili, že ho nevyužívajú, pretože je pre nich nedostupné.

⁷ napr. otázka „čo by ste robili so sesternicou“ priam povzbudzoval k sexuálnemu výkladu témy.

5.2. Vplyv typu sídla a jeho občianskej a kultúrnej infraštruktúry na potreby a očakávania rómskej mládeže

V debate o druhej modelovej situácii (pozri Príloha tejto správy) sme sa pýtali na možnosť venovať sa výtvarnej činnosti a hip-hopovému tancu v mieste bydliska účastníkov výskumu. Tu sa ukázali účastníci fókusových skupín pozitívnejší ohľadne organizovaných aktivít voľného času ako v prvej modelovej situácii. Až na mládež z dvoch obcí (Listnatá, Smreková) všade dokázali pomenovať zariadenie, kde by sa záujemca mohol venovať obom aktivitám. Účastníci z Kvietkovej vedeli rozlíšiť aj úrovne náročnosti v poskytovanej výtvarnej príprave a odporučiť záujemcovi rôzne zariadenia podľa toho, či patrí k začiatočníkom (krúžok v miestnej škole) alebo k pokročilým (ZUČ v okresnom meste). Aj v ďalších prípadoch (Vetvičková, Drevnatá, Borovicová) uvažovanie účastníkov výskumu presahovalo lokálny horizont. Napríklad účastníci výskumu z Drevnatej vedeli, že takéto krúžky fungujú v Papradí (cca 13 km vzdialenom mestečku) ale uvedomovali si, že „*tam treba peniaze a cestovať*“ a to nemusí byť pre každého prijateľná možnosť. Účastníci výskumu z Borovicovej navrhovali, že by si overili dostupnosť požadovaných záujmových činností na internete, ale hneď vedeli poradiť, že tieto krúžky sú na základnej škole v susednej obci, kde navštevujú druhý stupeň základného vzdelania, a tiež v Kukuričnom. Priestorová vzdialenosť a tiež to, že záujmové aktivity sú k dispozícii len pre zapísaných žiakov („*áno ja tancujem hip-hop, ale nemôžeme tam nikoho brať, máme to zakázané*“ MIMI FG Hruškovo) sú dôvodom, pre ktorý boli centrá voľného času či komunitné centrá v rozprávaní o prvej modelovej situácii účastníkmi spomínané menej často. Fakt, že centrá voľného času sú otvorené len pre riadne zapísaných žiakov a orientujú sa na systematickú prácu s nimi, „vymazúva“ ich existenciu z mentálnej mapy príležitostí pre trávenie voľného času u neorganizovanej časti mládeže.

V predchádzajúcej časti sme už spomínali, že rómski chlapci a dievčatá prejavujú pomerne veľkú sebestačnosť v organizovaní svojho voľného času a veľkú prispôsobivosť dostupným podmienkam. Všetci veľmi dobre poznajú možnosti (prírodné, kultúrne, obchodné, športové), ktoré sú v blízkom okolí. Nie všetky možnosti, najmä tie, ktoré predpokladajú cestovanie do mesta alebo vlastníctvo elektrotechniky alebo športových potrieb, sú pre nich prístupné: „*Nane love*“ – nedostatok financií znemožňuje ich účasť (FG. Vetvičková).

Diskutujúci v jednej fókusových skupín otvorene hovorili o tom, že z niektorých aktivít (diskotéky, návšteva určitých podnikov) sa cítia vylúčení z rasových dôvodov: „*aj by sme tam tanečný krúžok) chceli chodiť, ale nás nezoberú, že sme Cigáni*“ (FG Kvietková),

5.3. Skúsenosti so zapájaním sa do organizovaných záujmových a voľnočasových aktivít

Možnosti

Rozprávanie o osobných skúsenostiach s účasťou na organizovaných voľnočasových aktivitách stimulovali všetky modelové situácie scenára fókusovej skupiny (pozri Príloha tejto správy), predovšetkým však prvá, druhá a štvrtá situácia. V časti 5.1 sme predstavili prvú modelovú situáciu, ktorá mala podnietiť rozprávanie o ponuke voľnočasových aktivít v obci alebo v jej okolí, o želateľných spôsoboch trávenia voľného času a zároveň o prekážkach, ktoré maria možnosť želateľné aktivity vykonávať.

Len málo účastníkov výskumu trávi voľný čas v organizovaných aktivitách a ak áno, sú im prístupné zväčša len v škole, ktorej sú žiakmi. Vo väčšine obcí je miestna základná škola jediným organizátorom krúžkovej činnosti a o ponuke aktivít rozhoduje jej vedenie, prípadne vedenie obce (pozri aj posledný stĺpec tabuľky č. 2). Výnimkou sú účastníci FG Ihličnatá, ktorí sa takmer všetci (chlapci aj dievčatá) zapájajú do činnosti lokálnych folklórnych súborov a niekoľko chlapcov z iných obcí, ktorí sú členmi tamojšieho futbalového oddielu. .

Miestne základné školy zohrávajú významnú rolu, zaväži aj záujem vedenia školy o prácu s rómskymi deťmi a mládežou. Ak organizujú voľnočasové aktivity, väčšinou sa ich zúčastňujú aj rómski žiaci (v rôznej miere) – v tomto prípade záleží na obsahu aktivity, lektorovi (napr. či prejavuje záujem o rómskych členov, či je ústretový ...).

Najmä v menších obciach (no nie len v nich) je aj ponuka školy obmedzená, v niektorých prípadoch neponúka nič, najmä ak je to škola iba s ročníkmi prvého stupňa. V obci, kde nie je základná škola, chýbajú akékoľvek organizované aktivity pre deti. Takou obcou v našej vzorke je Vetvičková. Základná škola tu bola zrušená pred niekoľkými rokmi⁸. V obci je veľmi citelné vákuum možností a vákuum záujmu o mládež, ktoré sú dôsledkom jej zrušenia. Podobná situácia sa dá očakávať aj v ostatných malých obciach v BBSK, ktoré Vetvičková typologicky

⁸ Podľa rozprávania príbuzného bývalého riaditeľa tejto školy (cca 1936 – 1960), základná škola vo Vetvičkovej a pedagogická a sociálna práca jej učiteľov bola významným činiteľom v kultúrnom a sociálnom povznesení miestnych Rómov. (rozhovor s J. V. 19.3.2010).

reprezentuje. Okrem ZŠ účastníci fókusových skupín spomenuli už iba futbalové kluby alebo požiarnické zbory/ kluby. V Smrekovej a Kvietkovej sa zmienili aj o komunitných centrách, no napríklad v Smrekovej nevedeli čo ponúka a ich vyjadrenia k prvému modelovému príbehu naznačujú, že nie sú s ponukou voľnočasových aktivít v obci spokojní. „*Tu sa už nedá nikde zobrať.*“ V závere FG rozprávali o nedostatočnom vybavení v centre. Aj podľa našich zistení je činnosť centra limitovaná nedostatkom finančných prostriedkov, materiálu a vybavenia.

Prekážky

Dôležitou otázkou, ktorej zaradenie do scenára fókusovej skupiny podnietili rómski aktivisti, ktorí konzultovali jeho prípravu, bolo, prečo rómske deti a mládež po počiatocnom nadchnutí sa pre novú organizovanú aktivitu, svoje nadšenie a záujem strácajú. Túto otázku sme položili deťom v rámci štvrtej modelovej situácie a požiadali sme ich, aby ju zodpovedali na základe vlastnej skúsenosti – či už osobnej alebo z pozorovania svojich kamarátov.

Vo viacerých debatných skupinách sa strata záujmu o aktivity organizované školou, komunitných centrom či ZUČ začala odôvodňovať vetami typu „prestalo ma to baviť“, či „stratili záujem“. Veľmi záležalo na zručnosti moderátora skupinovej diskusie, aby sa neuspokojil s takouto odpoveďou a pýtal sa ďalej, na dôvody straty záujmu či potešenia z účasti. A hoci väčšina moderátorov prejavila takúto zručnosť a pokračovala v kladení otázok pýtajúcich sa na dôvody straty záujmu, našli sa aj takí, ktorí sa o dôvody ďalej nezaujímal a „nebavenie“ považovali za definitívnu odpoveď. Tu je dôležité uvedomiť si, že aj takéto rezignovanie patrí k fenoménu „rýchleho vzdávania sa“, o ktorom niekedy hovoria rómski aktivisti a pomáhajúce profesie pracujúce pre rómsku komunitu. Nekladenie otázok o strate záujmu môže v konečnom dôsledku viesť k posilňovaniu stereotypov o rómskej mládeži: napr. že nie je dosť vytrvalá a podobne. Naopak tí moderátori fókusových skupín, ktorí pokračovali v kladení otázok, pomohli zozbierať rozmanité dôvody, ktoré deti pre nepokračovanie v aktivite majú. Ako uvidíme ďalej, tieto dôvody nemajú nič spoločné s domnelou „mentalitou“ rómskej mládeže. Naopak sú viac či menej pozorovateľnou súčasťou ich životnej situácie.

Často zmieňovanou prekážkou pravidelnej účasti na záujmovej činnosti sú najmä pracovné povinnosti v domácnosti, u dievčat ide najmä o starostlivosť o mladších súrodencov. „*Lebo nemala som čas. Boli iné starosti doma.... Nejaké upratanie, alebo dozrieť na sestru.*“ (FG

Smreková) Objavuje sa aj tvrdenie, že rodičia krúžok môžu považovať za márnenie času namiesto užitočnejších aktivít. U starších detí pragmatické zvažovanie („či sa to oplatí“) presadzujú aj vrstovníci. Takýto praktický „cynizmus“ je v núdzných podmienkach pochopiteľný. Deťom sa ich „neužitočná“ krúžková aktivita obhajuje ťažko. Ak napr. s tanečným súborom nechodia na žiadne vystúpenia, bez publika necítia význam takýchto aktivít.

Za najväčšie prekážky v dostupnosti existujúcich aktivít považovali účastníci FG nedostatok financií (napr. vstup na multifunkčné ihrisko je poplatný, peniaze sú nutné na nákup športovej výbavy – korčule..., peniaze na cestovanie za aktivitami do najbližšieho mesta).

Od účasti v krúžkoch odrádzajú deti aj zážitky s tým, že ich prítomnosť je neželaná z etnických dôvodov, rôzne podozrenia z odstupu ich majoritných vrstovníkov, na základe ktorých predpokladajú odmietnutie.

„Tam chodia bieli, nie?...Aj tak by ťa tam nepustili.....Chceme ísť na diskotéku a nemôžeme ísť. Chceme hrať futbal a nemôžeme ísť.“ (FG Smreková)

„Že trebárs niekto by napísal petíciu, že nechce nás tam.“ „Napríklad že, bieli že sa sťažujú, že, že je hlučno.“ (FG Smreková)

„Alebo dakedy je to tak, že aj keď chceme chodiť, ale nás nezoberú tancovať, preto, lebo sme cigáni...“ (FG Kvietková)

„do posilovne chodia len skíni, cigáni tam akože nemajú prístup“ (FG Ihličnatá)

Dôvodom môže byť aj pocit previnenia a zahanbenie („niečo vyviedol, tak tam už radšej nepríde“).

Viacerí účastníci fókusovej skupiny v Ihličnatej , ktorí sú zároveň členmi folklórneho súboru a teda majú praktické skúsenosti s dlhodobejšou účasťou na záujmovej činnosti, považovali za dôležité vzťahy v kolektíve. Príčinou rozpadu krúžku môžu byť rozbroje, hádky medzi členmi. *„Určite hádky, ohováranie.“ (FG Ihličnatá)* Evidentne podľa vlastných skúseností, rozprávali aj o nadväzovaní vzťahov medzi chlapcami a dievčatami v súbore, ako o potenciálnom spúšťači rozpadu aktivity. *„Ako napríklad, nechcem povedať, súbor Ternipen trval dajme tomu desať rokov, prišla nová táto generácia, títo chlapci, dievčatá, čo boli, on si našiel frajerku, ona frajera a ..už je po súbore, neexistuje nič.“ (FG Ihličnatá)*

Často spomínaným dôvodom straty záujmu o krúžkovú či inú aktivitu je jej stereotypnosť, opakovanie toho istého, pohodlnosť toho, kto krúžok vedie, jeho nechúť vymýšľať nové veci a „napredovať“. Účastníci výskumu kritizovali takých vedúcich, ktorí vedú krúžok najmä preto, že ich baví nejaká aktivita ale málo pozerajú na to, či dostatočne baví aj ostatných.

„Preto, lebo je to stále to isté , opakuje sa všetko v krúžku nič nové .je to nudné.“ (FG Drevnatá)

„No, dačo iné ich baví.“ (FG Listnatá)

V Smrekovej pri uvažovaní o dôvodoch straty záujmu o krúžkovú činnosť účastníci spomenuli neadekvátnosť ponuky vzhľadom k ich záujmom a potrebám. *„Pre nich dačo, nie, čo majú rád.“* (FG Smreková)

„Pohodlní vedúci“ boli ilustrovaní príkladmi tanečných krúžkov, kde sa za rok zvládnu sotva dve choreografie a pod. Záleží aj na prístupe vedúcich k nim. *„No napríklad ako sa správa vedúci k deťom.“* (FG Ihličnatá) K „nude“ na krúžku prispievajú aj chýbajúce alebo pokazené nástroje na činnosť..

Ďalšou prekážkou je vzdialenosť. Viac ako časové straty sa však spomínali náklady spojené s cestovaním (chýbajúce financie na cestovanie), tie zavážili viac, ako vzdialenosť z osady do obce. Sociálna infraštruktúra obce a jej vzdialenosť od okresného (iného väčšieho) mesta sa ukázala ako málo dôležitá. Akákoľvek vzdialenosť, ktorú je potrebné prekonať s využitím spoplatnenej dopravy, je prekážkou a aktivity ponúkané v obci (mimo školy) nie sú pre Rómov dostupné, pretože predpokladajú odmietnutie zo strany nerómov. Rovnako ani typu obce (dedina/mesto) nie je možné na základe nášho výskumu prikladať veľký význam. Naznačuje to fókusová skupina v Jablkove – okresnom meste, kde jej účastníci nemali prehľad o organizovaných aktivitách v meste (mimo základnej školy na ich ulici), žiadnych aktivít sa ani nezúčastňovali. Významnejšiu rolu zohráva región. Aj náš výskum potvrdil teóriu viacnásobnej marginalizácie. Účastníci FG v obciach zo slabších (s horšími socio-ekonomickými parametrami) okresov (v našom výskume okresy Rimavská Sobota a Revúca) majú menej skúseností s účasťou na voľnočasových aktivitách, menší prehľad o ponuke takýchto aktivít v obci alebo v jej okolí a rovnako aj nižší záujem o ne.

Stojí za pozornosť, že samotnú vzdialenosť od obce obyvatelia priestorovo vzdialenej osady nepovažujú za prekážku. *„Pre nás je to iba taký kus ako odtiaľto ku dverám, sme si na to zvykli.“* (FG Vetvičková) Väčším problémom je symbolické vylúčenie a neochota

spolupracovať a odmietanie zo strany nerómov.⁹ Iná situácia je v prípade ak Rómovia žijú v obci, medzi nerómskym obyvateľstvom, alebo sa zúčastňujú aktivít (športových) spolu s nerómskymi deťmi a mládežou.

Vo viacerých skupinách boli ako najaktívnejší identifikovaní práve tí účastníci, ktorí majú sociálne kontakty aj s obyvateľmi obce – nerómami. Išlo napríklad o členov obecných futbalových mužstiev. Kamarátske vzťahy s nerómami si deti cenia. Napr. v FG Listnatá deti hovorili o tom, že radi chodia do susednej obce Kolieskovo, kde sa robia pre mládež rôzne aktivity a sú tam aj lepšie medzietnické vzťahy

R - A tam sa bieli neťahajú od vás, že ste Cigán. Tu tak robia bieli, ste Cigán - sa s vami ani nerozpráva. A tam nie, starostke syn ma takto chytil (okolo krku). Dakedy aj hráva s Cigánmi v tej kapele. On je taký dobrý.

M – a tu nie (?)

Roman – nie ta kde ta tu sa ťahajú (od nás preč) (FG Listnatá)

Zhrnutie

Z výpovedí účastníkov FG je zrejmé, že nie je veľký rozdiel medzi separovanými (na okraji) a segregovanými (mimo obce/mesta) rómskymi osídleniami. V oboch typoch identifikovali podobné problémy, prekážky. V oboch typoch trávajú svoj voľný čas neorganizovane, zväčša pri hrách doma alebo na verejných priestranstvách (lúka, cesta). Ak je v obci viac rómskych osídlení, ktoré sú od seba vzdialené, ich obyvatelia sa vo voľnom čase nestretávajú, alebo sa stretávajú len málo (napr. v Smrekovej spomínali účastníci len „dolnú osadu“).

V žiadnej zo skúmaných lokalít nie sú ponúkané organizované voľnočasové aktivity priamo v rómskej osade (chýbajú priestorové a personálne kapacity) – to účastníci hodnotili negatívne (nič sa tu nedeje, je tu nuda...). V prípade veľkej priestorovej vzdialenosti osady od obce, môže byť takáto ponuka v osade jedinou možnosťou pre deti a mládež tam žijúce (najmä pre mladšie vekové kategórie). No na druhej strane, z výpovedí respondentov je zrejmé, že kultúrne a symbolické vylúčenie (odmietanie od nerómov) vnímajú v porovnaní s priestorovou segregáciou osady od obce, ako vážnejšiu prekážku (napr. do posilňovne chodia len skíni, na ihrisko a diskotéky by Rómov nevpuštali). Tí respondenti, ktorí sa v rámci

⁹ Typické je rozprávanie účastníkov FG z Vetvičková . Kým pre nich je obec „na dosah ruky“, pre ich vrstovníkov z obce je osada „zakázané mesto“. Sú presvedčení, že k by sa nejaké kultúrne aktivity (diskotéky a pod.) organizovali v osade, rodičia z majority by k nim hore nepuštali deti, lebo „by sa báli, že by sa im tu dačo stalo“.

záujmových činností stretávajú aj s nerómami (išlo najmä o futbalistov), boli v skupinách najaktívnejší, mali prehľad aj o aktivitách mimo obce, uvedomovali si nutnosť spolupráce s nerómami.

Je otázne, či je výhodnejšou stratégiou ponúkať voľnočasové aktivity pre rómske deti a mládež priamo v osade, alebo radšej v obci. Obe možnosti majú svoje výhody aj nevýhody. Výhodou podpory práce priamo v osade je samozrejme vzdialenosť (možnosť účasti na aktivitách aj vo večerných hodinách, lepšia možnosť spolupracovať s rodičmi), nevýhodou je absencia priestorových kapacít (priestory na realizáciu aktivít – klub, ihrisko atď.), personálnych kapacít (lektori krúžkov), podpora segregácie (ak budú aktivity v osade, nebude sa ich účastniť nikto žijúci mimo osady).

V prípade cielenej a adresnej ponuky aktivít v obci, môže byť veľkou výhodou sprostredkovanie kontaktov s nerómskym obyvateľstvom a teda podpora inklúzie. No neochota nerómov (napr. vedenie obce, členovia klubov/krúžkov, vedenie školy, nerómski rodičia, atď.) spolupracovať s Rómami je podľa našich respondentov zároveň jednou z najväčších prekážok.

Z výpovedí našich účastníkov nie sú citelné rozdiely medzi mládežou žijúcou v meste a na vidieku. Otvorenosť a kritickosť výpovedí evidujeme u mestskej a rovnako aj u vidieckej mládeže. Rovnako formulácia prekážok v dostupnosti voľnočasových aktivít nebola ovplyvnená typom sídla. V mestských aj vidieckych obciach sa ako najčastejšie bariéry záujmovej činnosti zdôrazňovali peniaze, nedostatok voľne prístupných športovísk alebo klubových priestorov a taktiež nezáujem vedenia obce alebo školy.

Na záver tejto časti je dôležité uviesť aj to zistenie, že v dvoch FG účastníci hovorili, že na krúžky chodia a že záujem o ne nestrácajú. „D – ja chodím ešte aj teraz na športový, R – aj ja chodím, M – ako dlho tam chodíš? RO – ja už 3 roky. R1 – aj ja. R2 – aj ja. RO – od 4 až do 6 ročníka už chodím....“ (FG Listnatá) Ide o obce Listnatá a Ihličnatá .

5. 4. Podmienky a prekážky pri nadobúdaní skúseností s vnútroskupinovou kooperáciou a samoorganizáciou

Na zisťovanie podmienok a prekážok pri samoorganizácii a vnútroskupinovej kooperácii bol zameraný tretí príbeh. V ňom mohli účastníci skupín uvažovať o hypotetickom mládežníckom klube (aktivitách, personálnom, materiálnom a finančnom zabezpečení).

Vlastné praktické skúsenosti so samoorganizáciou mali účastníci FG v Smrekovej. Išlo o pokus o vytvorenie verejného priestoru určeného na neformálne stretávanie sa.

„R - Sme to zrútili, lebo ten, čo sa R- Starostka robila krik. R - Aj ona prišla dole. Najprv dovolila a potom robila krik. R - Ona to dovolila akože, lenže sme to postavili blízko pri jednom, čo neznáša akože mládež.... Dokonca Rómov.“

Zrejme aj pod vplyvom tejto skúsenosti, pokladajú deti a mládež v Smrekovej za najväčšiu prekážku, ktorá by im mohla zabrániť v organizovaní záujmovej voľnočasovej činnosti práve odmietnutie verejnosti (najmä nerómov).

„Že trebárs niekto by napísal petíciu, že nechce nás tam.“ „Napríklad že, bieli že sa sťažujú, že, že je hlučno.“

V ostatných obciach sa účastníci výskumu stretávajú zväčša náhodne, pri hrách v domácnostiach, alebo na verejných priestranstvách. Napríklad vo Vetvičkovej je to predovšetkým komunikácia 3 triedy, v Kvietkovej a Listnatej je to lúka. Teda ide viac o spontánne stretávania sa, ako o organizované. Preto v treťom príbehu pracovali predovšetkým s fantáziou. Ak čerpali zo skúseností, išlo o sprostredkované skúsenosti, alebo informácie (napr. v Listnatej rozprávali o mládežníckom klube, ktorý bol zavretý).

5.4.1 Uvažované zdroje (materiálne vybavenie) a programy

Vo všetkých skupinách dokázali účastníci formulovať svoje predstavy o potrebách a programoch v plánovanom klube, no do debaty sa nezapájali všetci a preto ostalo na moderátoroch a moderátorkách, aby deti vyzývali a kládli im otázky. Niektorí sa tejto úlohy zhostili veľmi dobre, niekde sa uspokojili s tým, že sa k príbehu vyjadril aspoň niekto (napr. v Drevnatej sa k tretiemu príbehu vyjadrovali najmä 2 účastníci).

Čo sa týka obsahovej náplne a činnosti klubu, spomínali jednak dlhodobejšie aktivity (napr. krúžky PC, tanečný, športový), niekedy sa nechali inšpirovať krúžkami, ktoré sú v obci už

ponúkané (napr. v Listnatej spomenuli strelecký krúžok v prvom aj v druhom príbehu). Najčastejšie rozprávali o jednorazových, resp. krátkodobých aktivitách. Pre mladšie deti išlo najmä o hry, „hranie sa“ (tie si vyžadujú nákup materiálu, hračiek). Pre nich, ich rovesníkov a prípadne starších by pripravili diskotéky, zábavy. V niektorých obciach spomenuli alkohol, „Predávala by som tam pivo a tak..“ (FG Drevnatá)

Okrem priestorov (budova, miestnosť..) a financií, by potrebovali vybavenie, zariadenie, materiál, povolenie od vedenia obce, prípadne od obyvateľov obce. V Listnatej spomenuli piecku a drevo na vykurovanie. „by som povedal pán starosta kúpte mi dajaké 50 m dreva do klubu“ (FG Listnatá)

Prekvapujúco pesimistický boli účastníci FG v Ihličnatá . Väčšina z nich by si na organizáciu klubových aktivít vôbec netrúfla a väčšinu debaty venovali prekážkam v realizácii modelového príbehu. Je to zaujímavé zistenie, pretože práve v Ihličnatej vyšla zo všetkých skúmaných lokalít ako najbohatšia čo do ponuky záujmových činností vo voľnom čase a všetci účastníci FG boli okrem folklórneho súboru, členmi aj iných krúžkov. Zároveň nešlo o deti žijúce segregovane alebo separovane. Pesimisticky vyznieval najmä člen, ktorý má od rodičov sprostredkovanú negatívnu skúsenosť s aktivizmom (nedôvera Rómov voči aktivistom, podozrievanie z obohacovania sa). Nedôvera voči aktivistom zaznievala vo viacerých skupinách. (viac v texte nižšie)

5.4.2 Ľudský kapitál

V takmer všetkých (s výnimkou jednej) skupinách sa účastníci zhodli na tom, že prekážkou pri organizovaní vlastných aktivít by mohli byť nedostatočné personálne kapacity. Ide jednak o kapacity priamo z kruhov rómskej mládeže - nie všade dokázali navrhnuť päť potenciálnych organizátorov a ak áno, menovali najmä príbuzných. „mali by to byť súrodenci a ich kamaráti“ (FG Borovicová). No nešlo len o organizátorov, ale aj o účastníkov. Napríklad v Ihličnatej (ale nie len) prvou reakciou na tretí príbeh bola kritika nezájmu a najmä „nespoľahlivosti“ detí a mládeže. „ako vám to poviem, nó.. nie sú tu spoľahliví ľudia, tak vám poviem. Ak povieme, že stretneme sa čo ja viem v stredu o tretej, tak prídu napríklad z tých ôsmich prídu dvaja.“ (FG Ihličnatá) Väčšina účastníkov FG Ihličnatej by si na organizovanie netrúfla. Uvádzali rôzne dôvody. Spomenuli obavy z rozporov medzi nimi, z nespoľahlivosti, nesúdržnosti. Problémom by mohla byť aj nedôvera od potenciálnych účastníkov (členov klubu) – tí by ich mohli podozrievať z obohacovania sa. Syn rómskeho

aktivistu rozpráva: „Všetko zadarmo. Alebo aj keď to spravíme, tak potom všetci nás ohovoria, ako že sme sa akože na tom.. viete..... No že aj keď tu sme niečo robili, tak potom sme mali s ľuďmi problémy, ohovorili nás, že sme sa.. ako obohatili napríklad.“ (FG Ihličnatá) Paradoxom je, že práve v Ihličnatej mali všetci skúsenosti s účasťou v rôznych záujmových aktivitách, poznali rómskych aktivistov a boli členmi rómskeho súboru. Znamená to, že lepšie poznanie podmienok a súvislostí aktivizmu môže znižovať, a nie zvyšovať odvahu pustiť sa do takejto akcie. Dôležité je tiež všimnúť si, že súčasťou týchto skúseností nie je podpora externej inštitúcie či supervízia aktivistov. Skúsenosť „opusteného“ rómskeho aktivistu vydaného napospas miestnej verejnej mienke môže byť odradzujúcim faktorom. Nedôveru voči dospelým prejavili účastníci vo viacerých skupinách, prípadne si na žiadnych dospelých pomáhajúcich nevedeli spomenúť. „Pomohli, ale, ale by aj na seba hrabali peniaze.“ (FG Smreková) Aj aktivistov považovali za nespoľahlivých a neschopných. Na druhej strane aktivistov v práci demotivuje ohováranie a nedôvera od obyvateľov. V niektorých zo skúmaných lokalít v minulosti pracovala rómska alebo prorómska organizácia, no svoju činnosť ukončila (napr. Listnatá). V súčasnosti v mnohých zo skúmaných lokalít nepracuje žiadna MVO.

Ako nedostatok a zároveň prekážku pri organizovaní záujmovej činnosti vnímali účastníci absenciu odborníkov, ktorí by mohli viesť krúžky. Kapacity hľadali najmä v osade (išlo prevažne o segregované rómske osídlenia), spoluprácu s nerómami spomenuli len v dvoch prípadoch a aj to v negatívnom kontexte (nechcú spolupracovať, nechcú aby sa Rómovia zúčastňovali aktivít atď.) alebo jej absenciu.

V niektorých skupinách kritizovali vedenie obce, ktoré im nevychádza v ústrety a nemá záujem pomôcť im.

S požiadavkou o pomoc by sa obrátili na starších ľudí v osade, na vajdu, na rodičov, na starších súrodencov. Dôvodom výberu osôb, ktoré by im mohli s prípravou a organizáciou voľnočasových aktivít pomôcť sú priateľské vzťahy, skúsenosti, vek, dôveryhodnosť.

M: *Akí sú tí ľudia, keď ste si vybrali práve ich?*

Rt: *Dobří ľudia.*

Rt: *Kamarátsky.*

Osoby, ktoré považovali za schopné realizácie mládežníckeho klubu boli staršie a tým aj skúsenejšie. Mali lepšie komunikačné zručnosti a boli slušné. *„Lebo oni sú taký slušnejší, vedia sa aj rozprávať s ľuďmi všetko a títo ni.“* (FG Listnatá) Podľa účastníčky v Drevnatej sú najschopnejší tí, ktorí „majú logiku“, sú skúsenejší, rozumnejší a zároveň sa vyznajú v chlapeckých veciach (vedia sa biť). Zručnosť a skúsenosti nadobudnuté v bitkách spomenuli aj v Listnatej .

Dôležitá je ich dôveryhodnosť, pretože v hre budú aj peniaze a pracovné skúsenosti. Cenia si aj ľudí, ktorí „videli svet“, teda pracovali mimo obce (najčastejšie v Českej republike).

5.4.3 Prekážky

Prekážkami pri príprave klubu (okrem personálnych kapacít) by mohli byť: nedostatok financií, nedostatok materiálu, chýbajúci priestor (napr. budova, ihrisko...), nezáujem od detí a mládeže o voľnočasové aktivity (v príbehu išlo o klubové aktivity), rozpory (napr. medzi staršími a mladšími, medzi dospelými a mládežou) a nevhodné správanie (napr. bitky, opilci). Aj na tomto mieste považujeme za dôležité spomenúť sociálnu a priestorovú marginalizáciu. Jednak v súvislosti s prekážkami v samoorganizovaní, ale najmä s prekážkami v participácii na občianskom živote. Okrem priestorovej, ktorá je prekážkou v dostupnosti existujúcich služieb v obci, ide najmä o symbolické aj praktické vylúčenie. Účastníkom (najmä v mestách, napr. Jablkovo) chýba podpora od vedenia obce alebo školy (napr. neplnia sľuby, nezaujímajú sa). Priestorová marginalita je prekážkou napr. v Hruškove – ak by bol klub na okraji mesta, nechodili by tam ľudia. Dá sa predpokladať, že v mestách môže byť okrajovosť problematickejšia, ako v menších obciach, pretože kladie väčšie nároky na prekonávanie vzdialeností a preto klub na okraji mesta neobstojí v konkurencii. Menšie dediny nemajú takú širokú ponuku aktivít a preto vzdialenosť nezohráva takú dôležitú rolu.

Nerómovia žijúci v obci (ak išlo o účastníkov zo segregovaných alebo separovaných osídlení) nemajú záujem o účasť Rómov na záujmových aktivitách, odmietajú rómsku mládež v priestoroch určených pre záujmovú (najmä športovú) činnosť (posilňovne, ihriská). *„Například že, bieli že sa sťažujú, že, že je hlučno.“* (FG Smreková)

Ale na nemožnosť navštevovať športový klub sa sťažovali aj deti z Ihličnatej (teda deti, ktoré žijú integrovane – rozptýlene medzi nerómskym obyvateľstvom). *„do posilovne chodia len*

skíni, Cigáni tam akože nemajú prístup.“ Na samoorganizáciu im preto ostávajú iba verejné priestranstvá.

5.4.4 Zhrnutie

Ako vyplýva z výpovedí našich respondentov, vo väčšine obcí sa rómske deti a mládež stretávajú spontánne a neorganizovane. Vlastnú (zmarenú) skúsenosť so samoorganizáciou, presnejšie s pokusom o vytvorenie priestoru na stretávanie sa rómskej mládeže, uviedli iba v jednej skupine (FG Smreková).

Ako najdôležitejšie sa ukázali personálne kapacity - rómske a prorómske mimovládne organizácie, komunitné centrá, alebo aktivisti (vajdovia). Účastníci výskumu kritizovali nedostatok personálnych kapacít (napr. odborníci, schopní viesť krúžky, alebo záujmovú činnosť, dôveryhodné osoby, niekto kto by ich podporil, alebo im poradil...). Kapacity hľadali najmä v osadách, spoluprácu s nerómami spomenuli len v negatívnych kontextoch (nerómovia nemajú záujem spolupracovať), alebo ako potrebu.

Za ďalšie prekážky v samoorganizácii pokladali: absenciu priestorových kapacít, nezáujem vedenia obce, odmietanie zo strany nerómov, nezáujem o aktivity zo strany rómskej mládeže alebo detí, nedostatok financií (materiálu, vybavenia), konflikty vo vnútri skupiny (napr. medzi mladšími a staršími) a medzi dospelými a mládežou, nevhodné správanie (napr. alkoholici, agresivita – bitky).

6. Závery

Predstavený výskum bol uskutočnený kvalitatívnou metódou, ktorá mala zabezpečiť to, že zaznamenáme nereduktívnym spôsobom variabilitu očakávaní a skúseností rómskej mládeže v oblasti voľného času a občianskej participácie. Tento cieľ pomáhal dosiahnuť aj výber vzorky založený na typologickej metóde. Hoci sme sa pri výbere lokalít aj účastníkov FG snažili o čo najväčšiu rôznorodosť, jej obmedzený rozsah (10 obcí) nedovoľuje zistenia a závery tohto výskumu nekontrolovane zovšeobecňovať. Ďalšie preverovanie zistení výskumu je v rukách pomáhajúcich profesionálov a aktivistov. Zistenia výskumu môžu byť pre nich inšpiráciou a súčasne im poskytujú aj kritickú spätnú väzbu. Je dôležité spomenúť úlohu

moderátorov a moderátoriek fókusových skupín, ktorí vplývali na priebeh skupiny a teda mohli ovplyvniť aj výpovede zúčastnených detí a mládeže. Tento vplyv však nemožno chápať tak, že by rozprávania účastníkov ovplyvňovali v nejakom konkrétnom názorovom smere. Skôr ide o to, že nie všetci moderátori dokázali povzbudiť deti k hlbšiemu uvažovaniu či otvorenejšej debaty o niektorej téme (napr. o prekážkach spolupráce pri modelovej situácii č. 3) a v dôsledku toho naše zistenia nie sú v niektorých prípadoch dostatočne komplexné.

Zistili sme, že účastníci výskumu veľmi dobre poznajú možnosti trávenia voľného času vo svojom okolí a vedia navrhovať veľmi rozmanité činnosti trávenia voľného času v oblastiach, ktoré variujú od výletov do prírody cez športové hry, po návštevu blízkych zámkov či múzeí. Väčšina účastníkov výskumu trávi svoj **voľný čas neorganizovane**, v prípade obcí so segregovanou osadou (napr. Vetvičová, Listnatá, Smreková) nemajú k dispozícii ani upravené priestranstvá (vstup na ne je poplatný) a stretávajú sa na cestnej komunikácii alebo na lúke.

Najvýznamnejšou podmienkou, ktorá podporuje nadobúdanie skúseností mladých ľudí so zapájaním sa do organizovania záujmových a voľnočasových aktivít, je podľa zistení výskumu miestna **základná škola**. Často je jediným organizátorom/poskytovateľom voľno-časovej činnosti. Záleží na vedení školy, či má záujem o spoluprácu s rómskymi žiakmi a na ponuke aktivít.

V súvislosti s aktivitami školy je dôležité spomenúť vekovú kategóriu rómskej mládeže **nad 16 rokov** – ide o mladých ľudí, ktorí už nie sú žiakmi základnej školy (a preto sa nemôžu zúčastňovať jej aktivít, napr. majú zamedzený prístup na školské ihrisko), ale neštudujú ani na žiadnej inej škole. V prípade, že v obci nie je žiadna rómska **alebo prorómska mimovládna organizácia** (ako vo väčšine našich obcí), nemá táto skupina žiadne možnosti na organizované trávenie voľného času.

Napriek **kritike aktivistov** zo strany účastníkov FG, je podľa našich zistení ich prítomnosť v obci významná, rovnako je významná aj existencia rómskych a prorómskych mimovládnych organizácií. Najviac tvoriví a zároveň najbohatšie skúsenosti mali účastníci z obce, v ktorej pracujú rómske MVO (Ihličnatá). Na druhej strane boli veľmi pesimistickí v plánovaní nových aktivít prostredníctvom samoorganizácie a vnútornej kooperácie (zlé skúsenosti z dôverou, resp. nedôverou Rómov). Z toho môžeme usudzovať, že na osobu **(rómskeho) aktivistu budú kladené vysoké nároky** – najmä na komunikačné zručnosti (presvedčovací talent), zručnosť

pracovať transparentne (napr. poznať stratégie oboznamovania cieľovej skupiny s výsledkami práce, financovaním atď.), zručnosť mobilizácie cieľových skupín, istú dávku diplomacie (napr. v situácii kedy je nutné robiť mediátora medzi obyvateľmi rómskej osady a vedením obce) a akúsi výdrž a silu nepodľahnúť tlakom spôsobeným nedôverou. Je dôležité aby aktivisti boli pripravení na to, čo ich v práci môže stretnúť. Aktivisti chýbajú najmä v priamo v osadách a z radov rovesníkov (mládeže), prípadne im chýbajú zručnosti pre prácu, respektíve komunikáciu s deťmi a mládežou (to sa ukázalo aj pri realizácii fókusových skupín). Preto sa **budovanie ľudských zdrojov** javí byť ako dôležitá oblasť podpory.

V osadách chýbajú aj priestorové kapacity. Tu je otázne, či podporovať aktivity priamo v nich (výhodou je blízkosť), no argumentom proti môže byť podpora segregácie a absencia vhodných podmienok (najmä priestory), alebo či sprístupňovať existujúce aktivity v obciach (napr. futbalové kluby atď.). Prekážkou však môže byť neochota nerómov a vzdialenosť (v prípade segregovaných osád). V niekoľkých FG (napr. Listnatá, Broskyňovo) sa spomedzi všetkých účastníkov ukázali ako najaktívnejší (mali najväčší prehľad o aktivitách v obci a v okolí) členovia obecných (prevažne nerómskych) futbalových klubov.

Neukázalo sa, že v meste žijúca rómska mládež bude otvorenejšie hovoriť o bariérach pri trávení voľného času a pri občianskej participácii ako vidiecka rómska mládež a bude kritickejšia k prekážkam, ktorým pri tom čelí. V zásade sa v tejto téme zhodovali všetky skupiny. Za najväčšie prekážky považovali **absenciu financií** (spoplatnené vstupy, potreba použitia spoplatnenej dopravy pri cestovaní za aktivitami), **nedostatočnú ponuku aktivít** v obci, **rozpory a nezhody** vo vlastných kruhoch, **nezáujem** o aktivity **zo strany rómskej mládeže**, **chýbajúce personálne kapacity**, **odmietanie zo strany nerómov**, **nezáujem vedenia obce alebo školy** o prácu s nimi.

Veľký význam (v súvislosti so skúsenosťami alebo potrebami pre organizáciu voľného času) nemožno na základe nášho výskumu pripísať ani typu obce (dedina/mesto), typu rómskeho osídlenia (segregované, separované) a vzdialenosti obce od okresného mesta (akákoľvek vzdialenosť, ktorú treba prekonať s využitím spoplatnenej dopravy je problematická). Výpovede účastníkov si boli podobné bez ohľadu na vyššie uvedené charakteristiky. Zaujímavé je, že priestorová segregácia, resp. vzdialenosť osady od obce nebola v niektorých skupinách vnímaná ako prekážka.

Rovnako ani sociálna infraštruktúra obce nebola vo väčšine skupín dôležitá, omnoho viac ako na existujúcej ponuke aktivít, záležalo na ochote „nerómov“ (napr. vedenia školy, členov klubov...) prijať rómsku mládež. Väčšina účastníkov FG predpokladala, že nerómovia nie sú ochotní s nimi spolupracovať. Preto viac ako priestorová segregácia (ukázalo sa to pri porovnávaní skupín zo segregovaných a separovaných osád) zaväži sociálne (symbolické) vylúčenie. Dôležitým spoločným zistením je, že v troch z deviatich sídiel, v tom aj v mestských aj vidieckych sídlach, účastníci výskumu konštatovali, že v ich obci existuje vnútená „zvyková“ segregácia rómskej a nerómskej mládeže pri trávení voľného času.

Predpoklad neochoty prijať Rómov medzi seba, môže byť, bez ohľadu na realitu, bariérou, ktorú nie je možné bez zásahu „zvonku“ prekonať. Výpovede o symbolickej segregácii padli aj v Ihličnatej, napriek tomu, že účastníci FG žijú rozptýlene medzi nerómskym obyvateľstvom¹⁰ Toto zistenie by malo byť zohľadnené pri koncipovaní projektov v tom zmysle, že by sa malo preskúmať, či nemôžu nezámerne prispievať k pokračovaniu segregáčnych tendencií.

Vo viacerých skupinách vyjadrili účastníci nespokojnosť z nemožnosťou spolurozhodovať o veciach verejných, resp. veciach, ktoré sa ich týkajú. (Rómovia nemajú žiadne hlasy v obecných zastupiteľstvách).

V niekoľkých skupinách sa rozvinula zaujímavá diskusia na tému „strata záujmu o aktivitu“. Túto tému sme do výskumu zaradili vďaka podnetom od rómskych aktivistov, ktorí scenár fókusovej skupiny kriticky pripomienkovali a navrhovali ako ho vylepšiť. Najčastejšie sa účastníci sťažovali na stereotypnosť krúžkov (nič nové sa tam nedeje...), nevhodný prístup od vedúcich (napr. slabá kreativita, nevíťavosť k potrebám a záujmom členov, málo povzbudzujúci prístup a prílišná kritickosť voči výkonom).

Ďalším dôvodom je pribúdanie povinností (zrejme vekom) v domácnosti a zmena potrieb ohľadom časovej náročnosti aktivity (napr. neochota alebo neschopnosť dodržať nároky na pravidelnosť, dĺžku trvania).

Tieto zistenia naznačujú, že pri práci s rómskou mládežou treba klásť vyššie nároky na **flexibilitu** jednak aktivít a zároveň aktivistov. Účastníci uprednostňujú krátkodobé aktivity, namiesto systematickej práce (napr. viac krátkodobých programov, ktoré nebudú závislé od

¹⁰ Niektoré odborné publikácie a výskumy považujú Rómov žijúcich rozptýlene za „integrovanych“ – skúsenosti detí a mládeže z FG Ihličnatá však naznačujú, že priestorová blízkosť nemusí zároveň znamenať schopnosť kooperácie, ktorá je znakom integrácie.

pravidelnej účasti, možnosť nepravidelnej účasti), časovú prispôsobivosť (schopnosť meniť časovú organizáciu aktivity) a vyššiu kreativitu v obsahovej ponuke aktivít. Ako dôležitá sa ukazuje schopnosť/zručnosť reagovať na potreby účastníkov (napr. poznať stratégie mapovania potrieb CS) a v neposlednom rade komunikačné zručnosti aktivistu. Práca s mládežou potrebuje osobitný komunikačný tréning špeciálne zameraný na zlepšovanie zručnosti pre prácu s touto cieľovou skupinou.

Literatúra

- DŽAMBAZOVIČ, Roman, JURÁSKOVÁ, Martina. 2002. Sociálna exklúzia (vylúčenie) Rómov na Slovensku. In *Čačipen pal o Roma. Súhrnná správa o Rómoch na Slovensku*. Bratislava: IVO, 2002. s. 527-564, ISBN 80-88935-41-5
- FILADELFIOVÁ, Jarmila, GERBERY, Daniel, ŠKOBLA, Daniel. 2006. *Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku*. Bratislava: UNDP, 2006. ISBN 80-89263-02-X, Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike. 2002. Bratislava: Svetová banka, Nadácia S.P.A.C.E., INEKO, Inštitút otvorenej spoločnosti, 2002. 74 s. ISBN: 80-88991-14-5
- Strednodobá koncepcia rozvoja rómskej národnostnej menšiny v Slovenskej republike. Solidarita – integrita – inklúzia 2008 – 2013*. Bratislava: Úrad vlády SR 2008